

PAPER DETAILS

TITLE: OSMANLI PARA PIYASASINDA TEDAVÜLDEKI KALP SIKKELER (1811-1919)

AUTHORS: Muharrem ÖZTEL

PAGES: 1-23

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1180604>

Osmanlı Para Piyasasında Tedavüldeki Kalp Sikkeler (1811-1919)

Muharrem ÖZTEL*

Öz: Çalışmanın başlıca amacı, ilgili dönemde piyasada tedavül eden kalp sikkelerin mahiyetini ortaya koymaktır. Bu maksatla kalpazanlığa ve kalp sikkelere ilişkin resmi kayıtlara yansıyan olaylar incelenmiştir. Bu yolla ortaya çıkan birçok bilgi ve belge çalışmayı şekillendirmiştir. Dönem boyunca para piyasasında, gerçek sikkeler ile göz ardı edilemeyecek miktarlardaki sahtelerin bir arada tedavül ettiği anlaşılmaktadır. Darphanede tahlil edilerek sahteliği kesinleşenler içinde gümüş sikkelerin kalp olanlarının çoğunlukta olduğu, bununla birlikte yerli ve yabancı hemen her çeşit sikkenin piyasada sahtelerine tesadüf edildiği görülür. Kalp sikkelerin terkinde altın ve gümüş madeni ya az miktarda bulunmuş ya da hiç yer almamıştır. Bu sikkelerin imalinde daha çok bakır, çinko, kurşun, kalay, pirinç ve antimon gibi nispeten daha ucuz olan ve piyasada daha kolay bulunabilen madenler kullanılmıştır. Kalpazanlar sikkeleri üretirken sahte para sürücüleri de bunları piyasaya sürmüştür. Piyasalardaki tedavül eden sahte sikkelerin ardındakiler daha çok yabancılar ile gayrimüslim Osmanlı tebaası arasından çıkmıştır. Sarraf ve tüccarların haricinde öğrenci, imam, rahip ve paşa gibi çeşitli sosyal statüye sahip kişilerin de kalp sikkelerin imali veya piyasaya sürümü işine adlarının karıştığı görülür.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Para Piyasası, Kalp Meskûkât, Kalp Sikkeler.

Counterfeit Coins in Circulation in the Ottoman Markets (1811-1919)

Abstract: The main purpose of the study is to reveal the nature of the counterfeit coins that were circulated in the market in the relevant period. For this purpose, a lot of information, documents and official records about counterfeit coins were evaluated together. In this period, the coins and paper money counterfeits circulated along with the genuine ones in markets. In this time, counterfeits of all domestic and foreign coins in circulation were encountered. Copper, zinc, lead, tin, brass and antimony were used in the composition of the counterfeit coins. In the composition of these coins, silver and gold were either found in small amounts or absent. Counterfeiters produced these coins and, in turn, counterfeit money drivers put them on the market. Those behind this forgery were mostly foreigners and non-Muslim Ottoman citizens. In this crime, many groups such as sarraf, merchant, student, imam, priest and pasha played more or less role.

Keywords: Ottoman Empire, Money Market, Counterfeit Coin.

* Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Bölümü, İstanbul/Türkiye. e-mail: moztel61@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-4219-3990

I. Giriş

Para piyasaları açısından Osmanlı Devleti'nin son yüzyılı, kalp sikkelerin önceki dönemlereⁱⁱ nispetle daha fazla üretilip çeşitli eyalet piyasalarına sürüldüğü ve buralarda sahit sikkelerin yanında tedavül etme fırsatı bulduğu bir dönem olma özelliğine sahiptir.ⁱⁱⁱ Dolaşımdaki sahte paraların miktarı ve yoğunluğu zaman zaman o derece artmıştır ki ortaya çıktıkları piyasalarda parasal istikrarı bozacak boyutlara ulaşmıştır.^{iv} Öyle ki muhtelif yıllara ait çeşitli bölge piyasalarında meydana gelen birçok olayda kalp sikkelerin çoğalarak gerçek sikke gibi tedavül edip bütün alışverişi ifsat ettiği, dolayısıyla bu bölgelerden sorumlu idari birimlerden kendi nüfuz alanları içinde tedbir almaları istendiği görülür.^v Para piyasasındaki bu durumu merkez ile idari birimler arasındaki yazışmalara konu olmuş birçok örnek olayda görmek mümkündür. Çoğunlukla önemli vilayet merkezlerini tercih eden kalpazanlar, imkân buldukları her piyasada meskûkâtın^{vi} sahtelerini imal ederek piyasaya sürmüş, böylece madeni paraların sahteleri gerçeklerinin yanında tedavül etmiştir. Bu duruma ilişkin piyasalarda yaşanan birçok benzer olayın belgelere yansımaları görmek mümkündür. Örneğin 1835 yılı Kasım ayında Memduhiye altınının piyasada tedavül eden sahtelerinin Rumeli bölgesinde arttığına ve buna dair alınacak tedbire ilişkin Edirne, Filibe ve Tatarpazarı gibi bölge kadılarına hükümler gönderildiği görülür (BOA, AE.SMHD.II, 2/89). Bir başka olayda, 1861 yılında Tekirdağı'nda bakır akçenin tedavülden kaldırılması ihtimalini gündeme getirecek derecede bölge piyasasının kalp sikkelerle dolduğu bildirilmiştir. Yabancı tüccarlar Edirne üzerinden karayoluyla günde 40.000 ila 60.000 adet civarında kalp bakır parayı Tekirdağ piyasasına sürmekteydi (Öznel, 2019: 176). Yine 1877 yılı itibariyle bütün piyasalarda tedavül eden mağşuş^{vii} meskûkâtın 1822 tarihli beşliklerin çoğunluğu kalp idi. Sahih olanı kalp olanından ayırt etmenin mümkün olmadığı bu sikkeler zamanla mal sandıkları tarafından kabul edilmeyecek derecede güvensiz hale gelmişti (BOA, C.ML, 549/22562). Bir başka tarihte 1909 yılı Aralık ayında Bank-ı Osmani Kavala şubesi ve merkez müdüriyeti, Kavala piyasasında kalp 10 paraların çokça bulunduğu bilgisini İstanbul'a ulaştırmıştır (BOA, DH.MUİ, 40-1/21). Merkeze uzak veya yakın her piyasada kalp paralar piyasaya sürülmekteydi. Örneğin 1891 yılı Temmuz ayında Yafa'da bir bakkalın dükkânında piyasaya sürülmek üzere saklanan, Amerika'da basıldığı anlaşılan 3577 adet kalp çeyrek Osmanlı Lirası ile 1100 parça kalp bakır para^{viii} ele geçirilmiştir (BOA, DH.MKT, 1847/27).

Yukarıda örnekleri verilen ve çalışmanın bütününde değerlendirilen benzer birçok olay bu dönem boyunca ülke genelindeki çeşitli vilayet piyasalarında meydana gelmiştir. Kalp sikkelere ilişkin ortaya çıkan herhangi bir bilgi veya gelişme olması halinde yetkili kişiler ve birimler harekete geçmekteydi. Bu süreçte yaşanan hareketliliği ilgili idari birimler arasında gerçekleşen yazışmalardan takip etmek mümkün olmuştur. Bu yazışmalarla ortaya çıkan resmi kayıtlar bu araştırmanın temel kaynaklarını oluşturmuştur. Çalışmanın odaklandığı konu, dönem boyunca yoğun bir şekilde tedavüle sürülen ve çoğu zaman fark edilmeden piyasada mübadele aracı olarak kullanılırken bir şekilde tespit edilebilen bu sahte paraların çeşitleri, hangi özelliklere sahip oldukları, nasıl imal edildikleri ve bu gayri kanuni işe kimlerin bulaştığı şeklinde beliren bazı sorulara cevap arayarak böylece bu dönemde ortaya çıkan sahte sikkelerin mahiyetine bir kapı aralamaktır.

II. Piyasalarda Tedavül Eden Kalp Sikkeler

Para piyasasında kalp sikkelerin varlığı malum bir vakıydı. Bu nedenle Darphane-i Amire'de uzman görevlilerin istihdam edildiği görülür. Bu memurların sikke sayımıyla birlikte başlıca görevi sikkeler arasından kalp çıkanların tespit edilip ayıklanmasıydı. Darphane-i Amire'de bu işle görevli 1843 yılında 11, 1846 yılında ise 14 kişi istihdam edilmiştir. Bu görevlilerin hepsi gayrimüslim tebaadandı (BOA, TSMA-E, 1369/33; 1139/75).

Bu dönem para piyasalarında mübadele esnasında kullanılan bir sikkenin, sahte olma ihtimali her zamankinden çok daha yüksek olmuştur. Gerek arz ve talep cephesindeki piyasa aktörleri ve gerekse bütün memurlar tarafından bakır, gümüş veya altın sikke olarak ne alınıp verildiğine dikkat etmek son derecede önemliydi. Bu nedenle şüphe duyulan birçok sikke tahlil için merkeze gönderilmek durumundaydı. Çünkü bir sikkenin sahil olup olmadığı, kalp ise hangi özelliklere sahip olduğu ancak tahlil edilince tespit edilebilmekteydi. Örneğin 1907 senesi Şubat ayında muayene edilmek üzere Meskûkât-ı Şâhâne İdaresi'ne^{ix} gönderilen 281 adet meteliğin tedavüle ihraç edilen on ve beş paralıklar esas kabul edilerek imal edilmiş bakır ve kalaydan mamul kalp sikkeler olduğu anlaşılmıştır (BOA, DH.MKT, 2611/81). 1908 yılı Nisan ayında Siroz Sancağı'nda şüphe duyularak piyasadan toplatılan ve tahlil için Maliye Nezareti'ne gönderilen 430 adet yeni meteliğin kalp olduğu ortaya çıkarılmıştır (BOA, DH.MKT, 2613/22). Yine benzer şekilde 1910 senesi Ekim ayında Meskûkât İdaresi'nce muayenesi yapılan 350 adet şüpheli meteliğin kalp olduğu tespit edilmiştir (BOA, DH.EUM.THR, 52/30). Bu dönemde kalp para şüphesi o derece fazla idi ki resmi kurumlar zaman zaman elde ettikleri hasılatın tamamını tahlil ettirme ihtiyacı hissetmekteydi. Mesela 1911 yılına ait İstanbul köprüler hasılatından Darphane'ye tahlil için gönderilen 180 bin kuruş gümüş meskûkâttan 188 kuruş 10 paranın kalp olduğu anlaşılmıştır (BOA, DH.EUM.KADL, 20/1).

Bir kısım kalp paralar darphanede tahlil edilmedikçe piyasada şüphe duyulmayacak derecede gerçeğine benzer şekilde ustalıklı imal edildiği için piyasada fark edilmeden tedavül etmekteydi. Örneğin 1859 yılında yakalanan Macar ve Amerikalılardan oluşan uluslararası bir kalpazan çetesinin imal ettiği Osmanlı altın sikkesinin sahteleri gerçeğinden ayırt edilemeyecek derecede ustalıklı eseri idi. Bu kalp sikkeler gerçekleriyle o kadar benzerdi ki eğer çete ihbar edilmeseydi piyasada fark edilmeleri mümkün değildi. Bunların ilanihaye para olarak alış verişte kullanılması veya tasarruf aracı olarak saklanması kaçınılmazdı. Bu örnek olay, nitelikli birçok kalp sikkenin fark edilmeden yıllarca piyasalarda tedavül etme imkânı bulunduğunu göstermesi bakımından kayda değerdir.^x

Kalp paraların resmi kurum kasalarından çıkması da sık rastlanılan bir durumdu. Yetkili amirlerin titizlik gösterilmesine ilişkin uyarı ve emirlerine rağmen memurlar tarafından toplanan vergi hasılatı yoluyla Hazine'ye ulaşan kamu gelirleri arasından sıklıkla ve çok miktarda kalp sikkenin, çıkması piyasalarda tedavül eden sahte paraların yoğunluğuna işaret eden önemli bir veridir. 1900-1901 (1318) senesinde Selanik vilayetine ait mal sandıklarından merkeze gönderilen vergi gelirleri içinden o kadar çok miktarda kalp akçe çıkmıştır ki memurlara 15 senede ödenecek, 1979 kuruş 30 paralık bir zimmet çıkarılmıştır. Maliye Nezareti zimmetin nedenini açıklarken özellikle Selanik

vilayetinde tedavül eden kalp para miktarının fazlalığı yanında memurların dikkatsizliğine vurgu yapmıştır (BOA, DH.MKT, 725/50).^{xi}

Miktar olarak gümüş meskûkât kadar fazla ve yoğun olmamakla birlikte piyasalarda tedavül eden altın paraların kalp olanları da az değildi. Altın paralar içinde fındık rub'yesi (BOA, A.MKT.UM, 447/60), yirmilik altın (BOA, DH.MKT, 2237/54), yüzlük altın (BOA, DH.MKT, 159/47), beşbiryerde altın (BOA, DH.EUM.EMN) yarım ve çeyrek mahmudiye^{xii} gibi muhtelif sikkelerin kalp olanlarının piyasalarda tedavülde olduğu görülür. 1903 Ağustos ayında kalp beşbiryerde altınların 7-8 ay gibi uzunca bir süre piyasada tedavülde olduğu anlaşılmıştır (BOA, BEO, 2132/159879). Ziynet altınlarının sahteleri de azımsanmayacak boyutlardaydı. Örneğin 1902 yılının Temmuz ayında tahlil için İstanbul Posta Müdüriyeti tarafından gönderilen 55 adet ziynet altınının kalp oldukları tespit edilmiştir (BOA, DH.MKT, 545/44: 38.varak).

İstanbul (Dersaadet) Emniyet Müdürlüğü (Polis Müdüriyet-i Umumiyesi) tarafından zamanla kayda geçen olaylarla ilgili hazırlanan suç cetvellerinde diğer suçlar yanında sahte paraya ilişkin olayların dikkate değer miktarlarda olduğu görülür. Bu istatistikler ile oluşturulan Tablo 1'de 1914/1915 (1330) yılında tespit edilerek kayda geçen kalpazanlık ve sahte para sürümü olayları verilmiştir. Bu tabloya göre bu yılın Nisan ayında 3, Mayıs ve Haziran aylarında 3'er, Temmuz ayında 5, Teşrin-i Sani'de 4, Kanun-ı Sani'de 2 olmak üzere bir yılda toplam 20 defa kalp akçe sürücülüğü olayının kayda geçtiği görülür. Aynı yılın Haziran ayında 1 ve Teşrin-i Sani'de 1 olmak üzere yıl boyu toplam 2 kalpazanlık (kalp sikke basma) olayı tespit edilmiştir. Yine İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nün verilerine göre 1914/1915 (1330) öncesi ve sonrası yıllara ait olay sayılarına bakıldığında 1912 yılı Mayıs ayında İstanbul'da meydana gelen suçlar içinde 1 kalpazanlık (para basma) olayı 5 kalp para sürücülüğü tespit edilmiştir (BOA, DH.EUM.THR, 80/82). Bir diğer tarihte 1915 (1331) yılı Mart ayında 12 adet kalp akçe sürücülüğü (BOA, DH.EUM.ADL, 3/22), Nisan ayında 1 adet kalp akçe sürücülüğü (BOA, DH.EUM.ADL, 6/3), yine 1918 (1334) Nisan ayında 2 kalp akçe sürücülüğü (BOA, DH.EUM.ADL, 43/18) olayı kayda geçmiştir. Bu yıllarda meydana gelen olay sayısının ciddi seviyelerde olduğu görülmektedir. Daha önemlisi, burada istatistiklere yansıyan rakamların yüksekliği, tespit edilememesi nedeniyle kayda geçmeyen kalpazanlık ve kalp para sürücülüğünün aslında çok daha yüksek olduğuna ilişkin önemli bir göstergedir. Bu yıllarda meydana gelen kalp sikke sürücülüğü olaylarının fazlalığı şüphesiz I. Dünya Savaşı şartlarından bağımsız düşünülemez. Ancak aşağıda Tablo II'de verilen özellikle Beyoğlu piyasasında savaş öncesi döneme tesadüf eden yıllarda kayda geçen olay sayısının Suriçi İstanbul'undan çok daha fazla olduğu görülür. Bu durum, savaş faktöründen bağımsız olarak, piyasalarda tedavül eden kalp sikkelerin hayli yüksek miktarlarda olduğunu göstermektedir.

Suriçi İstanbul'unda (Dersaadet) tablo bu iken Bilâd-ı Selâse'den biri olan Galata/Beyoğlu'nda kalpazanlık ve kalp sikke sürümü olay sayısının, Beyoğlu Polis Müdürlüğü kayıtlarından oluşan istatistiklere hayli yüksek oranda yansıdığı görülür. Tablo II'ye göre 1907-1911 dönemine tesadüf eden yıllara ait her ayda sayısız kalpazanlık ve kalp sikke sürücülüğü olayının kayda geçtiği görülür. Bu dört yılın toplam olay sayısı 357 olup, yıl başına ortalama 89 olay düşmektedir ki bu sayı en azından bu piyasada tedavül eden kalp sikkelerin nicelik ve yoğunluk bakımından ciddi boyutlarına işaret eden son derece önemli

bir veridir. İstanbul genelinde Beyoğlu piyasası yerli ve yabancı tüccarların faaliyet gösterdiği, dolayısıyla ticaretin en yoğun olduğu bölgelerden biri olması nedeniyle para talebinin ve tedavül hızının da en fazla olduğu yerlerdendi. İstatistiklerde kalpazanlık ve sahte para sürücülüğü olaylarının İstanbul'un bu bölgesinde yoğunlaşmasının temel nedenlerinden biri Beyoğlu'nun bu özelliğiyle ilgili olmalıdır. Ayrıca buna bölgenin yerli gayrimüslim nüfus ile imtiyazlı yabancıların yoğunlaştığı bir bölge olmasıyla kozmopolit bir nüfusa sahip olmasını da eklemek gerekir. Bu dört yılın içinde özellikle 1907-1908 (1323) senesinde kayda geçen olay sayısının toplam 134 olup takip eden yıllarda sırasıyla 116, 59 ve 48'e gerilemesi ilginçtir. Hürriyetin ilanı olarak görülen Meşrutiyet'in ilk yılında kalpazanların daha yoğun faaliyet gösterdikleri anlaşılmaktadır. Zira bu dönemde olay sayısı Beyoğlu'na nispetle Suriçi İstanbulu'nda bile yüksektir. 1909-1910/1325 yılı içinde Ağustos-Şubat aylarını kapsayan 7 aylık dönemde istatistiklere yansıyan vaka 23'tür (BOA, DH.EUM.THR, 95/39). Tablo II'deki veriler takip eden yıllarda kalpazanların hareket alanlarının yavaş yavaş daraldığına da işaret etmektedir.

Tablo 1. İstanbul Emniyet Müdürlüğü Kayıtlarına Göre Kalpazanlık ve Kalp Akçe Sürücülüğü Olayları 1914/1915 (1330)

Aylar	Kalpazanlık (Kalp Sikke Basma) Olayı	Kalp Akçe Sürücülüğü
Mart*	-	-
Nisan	0	3
Mayıs	0	3
Haziran	1	3
Temmuz	0	5
Ağustos*	-	-
Teşrin-i Evvel*	-	-
Teşrin-i Sani	1	4
Kanun-ı Evvel*	-	-
Kanun-ı Sani	0	2
Toplam	2	20

Kaynak: (BOA, DH.EUM,MTK, 77/31; 37/17; 43/2; 48/44; 69/1; 72/11).

*Bu aylara ilişkin verilere ulaşılamamıştır.

Suriçi veya Beyoğlu'na ilişkin polis kayıtlarında yer alan bu istatistiki veriler muhakkak ki piyasalarda gizlenerek tedavül eden sahte paraların su yüzüne çıkan, tespit edilebilen kısmı ile ilgilidir. Bu haliyle buz dağının görülen kısmı görünmeyen kısmının büyüklüğüne işaret etmektedir. Dolayısıyla bu veriler, tedavüldeki sahte sikkelerin miktar ve yoğunluğunu gösteren kuvvetli delil olarak değerlendirilebilir.

Tablo 2. Beyoğlu Emniyet Müdürlüğü Kayıtlarına Göre Beyoğlu'nda Kalpazanlık ve Kalp Akçe Sürücülüğü Olayları (1907-1911/1323-1326)

	1323/1907-1908	1324/1908-1909	1325/1909-1910	1326/1910-1911
Mart	4	-	13	6
Nisan	7	2	9	11
Mayıs	3	5	4	8

Tablo 2. Beyoğlu Emniyet Müdürlüğü Kayıtlarına Göre Beyoğlu'nda Kalpazanlık ve Kalp Akçe Sürücülüğü Olayları (1907-1911/1323-1326) (Devam)

Haziran	0	6	4	3
Temmuz	17	5	-	3
Ağustos	13	3	2	3
Eylül	22	12	7	1
Teşrin-i Evvel	19	6	6	3
Teşrin-i Sâni	17	3	5	1
Kanun-ı Evvel	7	15	3	4
Kanun-ı Sâni	15	23	5	3
Şubat	10	36	1	2
Toplam	134	116	59	48

Kaynak: BOA, DH.EUM.KADL, 13/47, 1329 R 10; (Öztel, 2019: 195).

Ticaretin yoğunlaştığı limanlar, paranın tedavül hacminin arttığı ve hızlandığı piyasalar olması nedeniyle kalp paraların nispeten daha fazla tedavülde olduğu yerlerdendi. Kalp sikkelerin tedavül yoğunluğu Bahriye Nezareti'nin limanlardan elde ettiği 1903 yılının Haziran-Ağustos aylarına ait hasılat içinden çıkan kalp sikkeleri gösteren Tablo III'de görülebilmektedir. Burada memurlar tarafından tespit edilen kalp sikkeler Bahriye Nezareti'nin tahsil ettiği vergi gelirleri içinden çıkmıştır. Vergi hasılatı içinden bile gün gün kalp mecdiyelerin çıkması; mübadele aracı olarak piyasalarda tedavül eden gerçek para yanındaki kalp olanların yüksek oranı ve gizlenme kabiliyeti hakkında önemli ipuçları vermektedir. Öyle anlaşıyor ki ödemeyi yapan tüccar ve kabul eden memurlar ancak daha sonra tespit edilebilen bu kalp sikkeleri farkında olmadan ödeme aracı olarak kullanmaktaydılar. Ayrıca bu tabloda da görüldüğü gibi çalışmanın bütününde kullanılan belgelere konu olan kalp meskûkât içinde en fazla ortaya çıkan kalp paraların özellikle gümüş mecdiyeler üzerinde yoğunlaştığı da görülmektedir.

Tablo 3. Bahriye Nezareti'nin Bazı Limanlardan Elde Ettiği Hasılat İçinde Ortaya Çıkan Kalp Sikkeler (1903 Yılı Haziran-Eylül Dönemi)

Paranın Çeşidi	Adet	Tespit Edildiği Tarih	Tespit Edildiği Yer
Mecidiye	1	11 Haziran 1319	Şile Limanı
İkilik	1	11 Haziran 1319	Taşoz Limanı
Mecidiye	4	2 Temmuz 1319	Cide Limanı
Mecidiye	1	5 Temmuz 1319	Yalova limanı
Mecidiye	1	12 Temmuz 1319	Mihaliç Limanı
Mecidiye	1	24 Temmuz 1319	Silivri Limanı
Mecidiye	2	2 Ağustos 1319	Marmara Limanı
Mecidiye	1	18 Ağustos 1319	Bartın Limanı
Mecidiye	1	28 Ağustos 1319	Mudanya Limanı
Mecidiye	1	17 Eylül 1319	Giresin Limanı

Kaynak: BOA, DH.MKT, 545/44, 32.Varak).

A. Bazı Kalp Sikkelerin Ağırlıkları, Ayarları ve Maden İçerikleri

Kalp Gümüş ve Bakır Sikkeler

Kalp bakır, gümüş veya altın sikkelerin imalinde yaygın bir şekilde kullanılan madenler kalay, bakır, kurşun, çinko (tutya) idi. Bunların yanında taklit edilen sikkenin cinsine göre bir miktar gümüş ve altın kullanılmaktaydı. Örneğin 1894 yılı Nisan ayında Bağdat'ta istihbarat neticesinde ele geçirilen bir kalpazan çetesinde yakalanan kalp paralar tahlil edilerek madeni içerikleri açığa çıkarılmıştır. Bu kalp sikkelerden 20 kuruşluk bir mecdiye'nin^{xiii} madeni içeriğinin kalay, bir miktar bakır ve kurşundan; ikilğin kalay, çinko bakır ve kurşundan; bir-iki kıratlık acem sikkelerinin kalay, bakır, çinko ve kurşundan; rub'iyyenin kalay, çinko ve kurşundan; mecdiye çeyreğinin kurşun, kalay, çinkodan; otuz paralığın kalay, kurşun ve bakırdan imal edildiği tespit edilmiştir (BOA, DH.MKT, 226/11).^{xiv} Sahte sikke imalinde sahil sikkelerde de kullanılan gümüş ve bakırın haricinde daha çok kalay, kurşun ve çinko madenlerinin kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Dönem içinde piyasada tedavül ederken çeşitli vesilelerle ele geçirilmiş değişik değerlerdeki kalp sikkelere Tablo IV'te yer verilmiştir. Bu kalp sikkelerin günümüze ulaşanlarından bazılarına ait görseller ek 1'de verilmiştir. Sikke piyasasında çeşitli değerlerdeki gümüş sikkelerin sahteleri altın sikkelere nispetle çok daha fazlaydı. Bu kalp sikkelerin ağırlık ve ayarlarının değişik oran ve miktarlarda olup, sahil sikkelerden genellikle az olduğu görülür. Örneğin sahil 20 kuruşluk bir mecdiye'nin ağırlığı 7 dirhem^{xv} 8 kırat^{xvi} olup içindeki gümüşün miktarı 830 ayarındadır (İsmail Galip, 1307: 441).^{xvii} Sahil mecdiye bakır ve gümüş madeninden imal edilmekteydi. Kalpazanlar kalp gümüş sikkelerin imalinde ana maden olarak bakır kullanmışlardır. Bakırın yanında kullandıkları diğer madenler genellikle kalay, kurşun, antimon ve çinko olmuştur. Kalpazanlar gerçek sikke görünümü vermek için bakır üzerine darp ettikleri bazı mecdiye ve ikilikleri gümüşe batırarak imal etmekteydi (BOA, DH.MKT, 33/23). Tabloda örnekleri verilmiş olan değişik madenlerin terkiibinden imal edilen kalp mecdiye sikkelerin bazılarında gümüşün zerresi yok iken bir kısmında ise farklı ayarlarda bir miktar gümüş bulunabilmekteydi.

Tablo IV'te örnek olarak verilenlerden farklı olarak, gerçeğiyle aynı vezin ve ağırlıkta çeşitli gümüş sikke imal edilmesi halinde de ciddi kazançlar elde edilmekteydi. Bu kazanç gümüş sikkenin gerçek maden değeri ile itibari değeri arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. Mesela 19. yüzyılın son çeyreğinde 20 kuruşluk 1 mecdiye'nin ihtiva ettiği gümüşün değeri 8-9 kuruşluk bir kıymete sahipti. Bu durumda itibari değeri ile gerçek maden değeri arasında 11-12 kuruşluk bir fark ortaya çıkmaktadır ki bu da kalpazanlar için çok cazip bir orandı (Hasan Ferid, 2008: 193).

Devletin, uzak yakın hangi eyalet piyasasında ele geçirilirse geçirilsin şüpheli sikkeler muayene için posta yoluyla Meskûkât-ı Şâhâne İdaresi'nin bulunduğu merkeze, İstanbul'a gönderilmekteydi. Örneğin Burdur sancağına tabi Tefenni kazasında bir gayrimüslimin ikametgâhında ele geçirilen 20 adet kalp mecdiye'nin 5 adedi incelenmek üzere merkeze, Maliye Nezareti'ne gönderilmiştir. Bunların Meskûkât İdaresi tarafından yapılan muayeneleri sonucunda ağırlıkları 20-24 kırat kadar eksik olup, kalay, kurşun ve bakırdan imal olundukları, üç tanesinde %2-5 oranında gümüşün var olduğu, diğer ikisinde ise gümüşün hiç bulunmadığı tespit edilmiştir.^{xviii}

Tablo 4. Bazı Kalp Gümüş ve Bakır Sikkelerin Ağırlık, Ayar ve Maden İçerikleri

Sikkenin Cinsi	Ele Geçtiği Piyasa	Ağırlığı	Madeni İçeriği
Mecidiye	İstanbul	5 dirhem, 11,5 kirat	Kalay, antimon ve kurşun
Mecidiye	Bağdat	6 dirhem, 7 kirat	Kalay, kurşun ve bakır
Mecidiye	Selanik Vilayeti /Cuma-yı Bala Kasabası	6 dirhem, 1 kirat	Kalay, kurşun, bakır ve çinko
Mecidiye	Eskişehir	5 dirhem, 13 kirat	Kalay, kurşun, bakır ve çinko
Mecidiye	Sakız	5 dirhem, 9 kirat	Kalay, kurşun ve antimon
Mecidiye	Rodos/Lesandoz Karyesi	5 dirhem, 9,5 kirat	Kalay, kurşun, bakır ve çinko
Mecidiye	Edirne Vilayeti/Sofulu Kazası Ziraat Bankası	7 dirhem, 3 kirat	580 ayar gümüş ve bakır
Mecidiye	Selanik Vilayeti	6 dirhem, 6 kirat	Az gümüş, bakır ve antimon
Mecidiye	Ziraat Bankası Sandığı	6 dirhem, 15 kirat	890 ayar gümüş ve bakır
Mecidiye	Ziraat Bankası Sandığı	7 dirhem, 8 kirat	780 ayar gümüş ve bakır
Mecidiye	Hicaz/Cidde	7 dirhem, 4 kirat	955 ayar gümüş, bakır
Mecidiye	Hicaz/Cidde	7 dirhem, 7 kirat	940 ayar gümüş ve bakır
Mecidiye	Zor Sancağı/ Deyr Kasabası Belediye Sandığı	7 dirhem, 0,5 kirat	320 ayar gümüş ve bakır
Mecidiye	Çatalca Ziraat Bankası Sandığı	6 dirhem, 15,5 kirat	420 ayar gümüş ve bakır
Mecidiye	Zor Sancağı Beledi Sandığı	7 dirhem, 0,5 kirat	320 ayar gümüş ve bakır
İkilik	Muhtelif Vilayetlerden	13,5 kirat	275 ayar gümüş ve bakır
İkilik	Trablusgarp	11,5 kirat	173 ayar gümüş ve bakır
İkilik	İzmid Sancağı	10,5 kirat	645 ayar gümüş ve bakır
İkilik	İzmid Sancağı	9,5 kirat	Kalay, kurşun, antimon ve az miktarda bakır
Üçlük (3 adet)	Beyrut Eyaleti Safed	-	Kalay, antimon, kurşun, bakır ve çinko

Kaynak: BOA, DH.MKT, 141/1; 226/11; 387/26; 385/21; 436/11; 433/20; 2518/39; 2530/107; 2597/61; 2597/61; 457/37; 457/37; 495/29; 627/53; 2600/66; 2357/4; 2598/94; 2598/94; 476/49; 457/37.

Kalp Altın Sikkeler ve Ziyet Altınları

Altın meskûkâtın sahteleri inceleme dönemimiz boyunca hüküm süren yedi padişah döneminde de kalpazanlar tarafından imal edilmiş ve piyasaya sürülmüştür.^{xix} Ek 2’de inceleme dönemimizden günümüze ulaşan sahte altın sikkelere ve ziyet altınlarına ilişkin örnek görseller yer almaktadır. Bunlar arasında Sultan Mahmut II devrine ait meskûkât içinde özellikle altın sikkelerin sahteleri, kendisinden sonra gelen haleflerinin dönemine nispetle çok daha fazla tedavüle sürülmüştür. Dönem boyunca üretilen kalp altın meskûkâtın; bakır, gümüş ve sarı metal gibi çeşitli madenlerle üstü altınla kaplanarak imal edilenlerden; ağırlığı, ayarı muhtelif olanlara kadar birçok türde üretildiği görülür (Erüreten, 2017: 168-178).

Kalp altın sikkelerin ve ziyet altınlarının imalatında kullanılan temel madenler gümüş ve bakırdı. Kalp altın sikkelerin yapımında ayrıca kalay, kurşun, çinko ve pirinç^{xx} gibi madenler belli oranlarda kullanılmaktaydı. Bu

sikkelerin kalp olduklarına nihai olarak resmi bir şekilde ancak Meskûkât-ı Şâhâne İdaresi tarafından karar verilmekteydi. Bu idarelerdeki görevli uzmanlar gümüş sikkelerde olduğu gibi altın sikkeleri veya ziynet altınlarını tahlil ederek, bileşenlerine ayırmakta, madenlerin dirhem ve kırat ağırlığını ve ayarını tam olarak ortaya çıkarmaktaydı. Böylece incelenen şüpheli sikkelerin, kalp olsun veya olmasın, durumu her hangi bir belirsizliğe meydan vermeyecek şekilde tespit edilmekteydi. Örneğin 1893 yılı aralık ayında, Selanik vilayetinin Siroz Sancağı'nda ele geçirilen bir adet yüzlük altının Meskûkât İdaresi tarafından yapılan tahlili sonucunda ayarının 1 dirhem 2,5 kırat olup, aslından 1 dirhem 1,5 kırat noksan olduğu, madeni terkinin kalay, bakır, kurşun ve çinkodan oluşan bir terkibe sahip olduğu anlaşılmıştır (BOA, DH.MKT, 159/47). Bazı kalp gümüş ve altın sikkeler darp usulüyle, bazıları ise i'mal (isa'a) yoluyla üretilmekteydi. İsa'a adı verilen, kalıba dökülerek yapılan imalat şekli, yeterli alet ve edevata sahip olmayan kalpazanlar tarafından tercih edilmekteydi. Bu yöntemle imal edilen sikkelerin kenarlarındaki döküm ağızlığı fark edilmekteydi. Paranın yüzeyi yeterince düz olmayıp, ufak noktalı çukurluklarla çizgi aralıklarında döküm kumu yerleri kalmaktaydı. (Hasan Ferid, 2008:193-194). Muayene edilen sikkelerin bu yöntemlerden hangisiyle imal edildiği genellikle açıklanmaktaydı. Örneğin Yanya vilayetinden muayene için gönderilmiş olan sikkelerden 1 adet altın lira ile 1 adet yüzlüğün üretim şeklinin darp usulüyle olduğu bildirilmiştir. Söz konusu altın liranın ağırlığı 2 dirhem 3 kırat olup, maden içeriği ise muhtelif ayarda altın, gümüş, ve bakırdan ibaretti. 1 Adet yüzlüğün hammaddesi ise bakırdı (BOA, DH.MKT, 2391/67). Palu kasabasında bir köylüde tespit edilen içi bakır ve çinko, üstü altınla kaplı kalp yirmilik altının ise i'mal suretiyle üretildiği belirtilmiştir (BOA, DH.MKT, 2107/103). Bulunan kalp altın sikkelerin çoğunun üzeri altın kaplamaydı. Böylece, içi bakır ve gümüş gibi değeri nispeten daha düşük madenlerden oluşan, dışında az miktarda altının kullanıldığı satın alma gücü yüksek bir kalp sikke elde edilmekteydi. Örneğin Beyoğlu Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesi Riyaseti'nden acil kaydıyla Meskûkât İdaresine tahlil için gönderilen iki adet beşbiryerde Osmanlı Lirasının içi gümüş, üzeri altınla kaplanmış olduğu görülmüştür (BOA, DH.MKT, 2601/105). Yine benzer şekilde ele geçirilen kalp onluk rub'îye altınları, içi çinko ile bakır, üzerleri biraz altınla kaplanmış kalp paralardandı (BOA, DH.MKT, 342/65). Kalp altınların sahih olanlardan farklı bir özelliği de üzerlerindeki yazı, süslüme ve tuğra gibi muhtevalarının farklı olmasıydı. Örneğin 1899 yılı Ağustos ayında, Tiran kazasında tebaadan birinin üzerinde bulunup İşkodra vilayetinden gönderilen bakır ve çinkodan mamul 1 adet yirmilik altının üzerindeki tuğranın farklı oluşu sahteliğini ele veren başlıca işaret olmuştur (BOA, DH.MKT, 2237/54). Bir diğer örnek olarak 1903 yılı Şubat ayında sahteliği tespit edilen 5 liralık bir altın sikke gösterilebilir. Bank-ı Osmani veznesine gösterilen bu altın liranın ilk ayırt edici özelliği, üzerindeki defne yapraklarının kurdelesinin tedavüldeki asıl sikkelerden tamamen farklı olmasıydı. Darp usulüyle imal edilmiş bu kalp liranın ayarı eksik olup içi gümüş ve üst kısmı altın kaplamaydı (BOA, DH.MKT, 2600/115).

Ele geçirilen bazı kalp altınların ağırlık, ayar ve genel özellikleri itibariyle gerçeklerine çok benzer olduğu görülmüştür. Bu tip kalp sikkelerin piyasa şartlarında, esnaf veya halk tarafından fark edilmesi mümkün değildi. Zira bunlar ihbar sonucunda tahlil sürecine tabi tutulan sikkelerdi. Kalp oldukları ancak bu şekilde ortaya çıkmaktaydı (BOA, İ.HR, 172/9410). Bazı

kalp altın sikkelerin ise asıllarıyla aynı ayar ve değerde imal edilerek piyasaya sürüldüğü de görülür.^{xxi} Devletin para basma hakkının ihlali anlamına gelen bu duruma yetkililerin tepkisi bu tip sikkelerin piyasadan toplatılmasıydı. Örneğin 1861 yılı Ocak ayında, Kıbrıs adasında ele geçirilen fındık rub'yesinin darphanede yapılan muayenesinde 9,5 kuruş 5 para değerinde altın içermeleri nedeniyle sahih parayla benzer oldukları görülmüştür. Aynı ayar ve değerde olsalar da Darphane-i Amire tarafından darp edilmedikleri için kalp oldukları ifade edilen bu sikkeler ada piyasasından toplatılmış ve bedelleri sahiplerine ödenmiştir (BOA, A.MKT.UM, 447/60).

Ziynet altınları da düşük ayarla üretilerek iç ve dış piyasalara sürülmekteydi. Rub'ie, Mahmudiye, Hayriye, Yirmilik, Gazili, Sanduklu isimli eski meskûkât, para olarak tedavülden kaldırılrsa da ziynet altını olarak piyasada talep görmekteydi. Örneğin 22 Temmuz 1911 tarihli bir belgeye göre, bu sikkeler dışarıda (memalik-i ecnebiyede) imal edilmekteydi.^{xxii} Bu kalp sikkeler Osmanlı ülkesine, Romanya, Bulgaristan ve Hindistan gibi çeşitli ülke piyasalarına sevk edilip sarraflar eliyle satılmaktaydı. Bu ziynet altınları gerçek değer olan 22 ayardan değil 12 ayardan i'mal edilmekteydi. Böylece aradaki değer farkı kalpazanlar ve sarraflar gibi sürece dâhil olanların kârını oluşturmaktaydı (BOA, DH.İD, 36/8).

Kalpazanlar sıfırdan sahte altın sikke üretmenin haricinde sahih altın sikkelere de müdahale etmişlerdir. Çeşitli yöntemlerle sahih para içindeki altını çıkarma yoluna gitmişlerdir. Böylece sikkenin dış yüzeyini bozmadan altın içeriğini azaltarak yerine ucuz bir madeni doldurmak suretiyle yeni bir sikke elde etmişlerdir. Örneğin Beşibirlik Osmanlı altın lirasının kenarından delerek içindeki altını çeşitli aletlerle çıkartıp içine kurşun dökmek suretiyle piyasaya sürmekteydiler (Hasan Ferid, 2008: 193).

Sahte Yabancı Paralar

Osmanlı piyasalarında başka ülkelere ait sikke ve kâğıt paraların sahteleri de üretilerek tedavüle sürülebilmekteydi. Zira yetkililer zaman zaman piyasada çeşitli yabancı paraların sahtelerini de ele geçirmekteydi. Bu duruma ilişkin bir kaç örnek olay şu şekilde verilebilir: 1901 yılı Temmuz ayında, Antakyalı Hacı Ahmet isimli bir şahısta bulunan 2 adet Fransız lirasının sahte olduğu tespit edilmiştir (BOA, DH.MKT, 2515/103). 1903 yılı Şubat ayında bir başka benzer olayda, Halep'ten muayene edilmek üzere Meskûkât İdaresi'ne gönderilmiş olan 2 adet Fransız lirasının altın ile yaldızlanmış pirinçten mamul kalp akçe olduğu anlaşılmıştır (BOA, DH.MKT, 2600/115). Yine aynı tarihte defterdarlıktan gönderilen bir adet İngiliz lirasının yapılan tahlil neticesinde ağırlığının 1 dirhem 5 kırat, madeni içeriğinin bakır ve çinkodan terkip edilen kalp para olduğu görülmüştür (BOA, DH.MKT, 2600/121). Bir başka olayda Kostantin Çakayani isimli şahıs, 1908 yılı Haziranında beşi, yüzer franklık yüz adet sahte Romanya banknotu ile yakalanmıştır (BOA, ZB, 339/41).

B. Kalp Sikkeleri Ele Veren Bazı İşaretler

Kalp sikkelerin piyasada tespitinin başlıca iki yolu vardı. Bunlardan biri bulunan sikkenin göz ile muayenesi yapılarak, üretim hatalarından kaynaklanan bazı işaretlere dikkat edilmesi idi. Birçok kalpazan imalatı kullanılan aletlerin eksikliği bertaraf etmek için döküm (isa'a) ile kalp para çıkarmaktaydı. Bu paraların kenarlarında döküm ağızlığı belli oluyordu. Ayrıca paraların zemini

düz olmayıp ufak noktalı çukurluklar bulunuyordu. Üretilen kalp sikkelerin resim ve nakışları da düzgün çıkmıyordu. Çizgi aralıklarında her zaman döküm kumu yerleri fark ediliyordu. Bazı kalpazanlar ise darp usulünü tercih ediyordu. Gümüş teller silindir haddelerinden çekilip preslerde darp edilerek kalp para elde ediliyordu. Bu şekilde üretilen sikkelerin üzerlerindeki yazıları gerçek sikke gibi düzgün olmayıp sahteliklerini ele veriyordu. Nikellerin tespiti mıknaş ile kolaylıkla mümkündü. Çünkü taklitleri mıknaş çekmiyordu (Hasan Ferid, 2008: 193-194).

Örneğin kalp olduğu tespit edilen birçok meciyeyi ele veren üzerlerindeki lekeler olmuştur. Asıllarına çok benzeseler de kalp oldukları anlaşılan bu sikkenin üzerinde bulunan yazılarıyla tuğralarının tezyinatında kum lekeleri ve pürüzler olduğu görülmüştür. Kalp sikkeler üzerinde oluşan bu lekeler ve pürüzler imalatla kullanılan kum kalıbından kaynaklanmaktaydı (BOA, DH.MKT, 2283/72; 2314/18; 2297/134; 2351/105).

Bakır, gümüş veya altın sikkelerin sahteliğini genellikle gözle yapılacak bir muayene ile anlamak mümkün değildi. Bunların tespitinde başvurulacak asıl yol sikkenin darphaneye gönderilerek içeriğinde bulunan maden türlerinin ve ağırlıklarının kesin bir şekilde ortaya çıkarılmasıydı. Bu takip edilen resmi yöntemdi ve kesin olanıydı. Çünkü birçok kalp sikke, uluslararası çalışan profesyonel kalpazanlık çeteleri tarafından teknolojinin verdiği imkânlarla ve çok miktarda üretilmekteydi. Bunlar çoğunlukla basit bir göz muayenesi ile tespit edilemeyen türden kalp sikkelerdi. Bunların tespiti titiz bir çalışmayı zorunlu kılmaktaydı. Devlet hazinesi için kalp sikkelerin tespiti yanında nispi ağırlıkları ile hangi madenlerin terkiibinden imal edildiklerinin kesin bir şekilde ortaya çıkarılması da ayrıca önemliydi.

C. Sahte Sikke Yapımında Kullanılan Bazı Aletler

Meskûkât darbı için genellikle bir darphanede bulunması gereken klasik araçlar örs, sikke pulunu ısıtıp yumuşamasını sağlayan bir ocak, maşa, sikke pullarını tartmak için bir terazi, sikkenin ön ve arka yüz resimlerinin kazınmış olduğu madeni kalıplar, bu kalıpların hazırlanması için kullanılan çeşitli araç gereçler, ağırlıkları önceden belirlenmiş hazır sikke pulları ve darp için bir çekici gibi aletlerdi (Tekin: 179).

Kalpazanlar yakalandıklarında ve imalathaneleri ortaya çıkarıldığında kalp sikke imalinde kullandıkları birçok materyal de ele geçiriliyordu. Bu aletler, kalpazanların bir sikkenin imalinde hangi araçları kullandıklarını göstermesi bakımından önemlidir. Örneğin 1852 senesi Mart ayında Üsküdar Zaptiye Merkezi'nden gönderilen bir ihbara dayanılarak bir evde yapılan aramada kalp sikke imalinde kullanılan çeşitli aletler ile hem üretilmeye hazır hem de üretilmiş kalp sikkeler ele geçirilmiştir. Burada ele geçen aletler içinde, kalp altılık para darbı için kullanıldığı anlaşılan bazı materyaller şu şekildeydi: Makine alet edevatları (150), makine etrafında olan çarh demirleri (30 adet), makineyi kaldıran makas, altılıkları kesen somun (10 adet), zımba, (2 adet), pirinç somun, derece^{xxiii}, makine çengeli, makinenin mengenalı çivisi, törpü (5 adet), pergel, şarap tortusu, taba kâğıt, kezzap suyu dolu ufak şişe (2 adet). Bu aletlerin yanında imal edilmiş veya edilmekte olan bazı kalp paralar da bulunmuştur. Bunlar; kalp altılık sikkesi (10 adet), basılmış veya basılacak altılık (100 adet) ve beş on parça altılıktan ibaretti (BOA, A.MKT.MVL, 50/80).^{xxiv}

1892 yılı Kasım ayında Beyoğlu Komiserliği'nin yürüttüğü bir operasyonla^{xxv}, annesiyle birlikte kalp para imal eden Andriko yakalanmıştır. Kalp para basıp piyasaya süren anne ve oğulun evinden çıkanlar ise şu şekildeydi: 1 mecrediye, iki kuruşluk imali için alçıdan imal edilmiş 5 adet kalıp, 4 parça maden, imalatta kullanılan ege, ecza ve aletler ile ikişer adet mecrediye ve mecrediye çeyreği, 38 adet kalp mecrediye çeyreği ve 18 adet kalp mecrediye ikiliği (BOA, Y.MTV, 70/105).

D. Sahte Sikkelerin Nakli ve Piyasaya Sürümü

Bu dönemde genellikle Avrupa ülkeleri ve şehirleri meskûkâtın, kâğıt paranın ve ziynet altınlarının imal edildiği başlıca merkezlerdi. Buralarda üretilen sahte paralar başta İstanbul olmak üzere Osmanlı ülkesinin muhtelif piyasalarında tedavüle sürülmekteydi. Bu duruma işaret eden birçok kalpazanlık olayının ilgili resmi kayıtlara yansıdığını görmek mümkündür.^{xxvi} Örneğin 1841 yılı Mart ayında Atina'da görev yapan Osmanlı sefiri Kostaki, Yunan devletinin bazı bölgelerinde sahte meskûkât darp ve imal olunduğu bilgisini vermiştir. Bu sahte sikkeler kalpazanlar tarafından çeşitli yollar kullanılarak İzmir'e ve başka şehirlere gönderilmekteydi (Öztel, 2019: 7). Yine 1901 senesi Mart ayında Avrupa'da eksik ayar birçok ziynet altını, sahte mecrediye, çeyrek, kuruş ve ikiliklerin imal edilip Osmanlı ülkesine sokulduğu ifade edilmiştir (BOA, DH.MKT, 2466/68).

Sahte sikkelerin ve ziynet altınlarının yabancı bir ülkede veya şehirde imali ve hedef piyasalara sevk edilmesi ciddi bir organizasyonu gerektirmekteydi. Dolayısıyla özellikle uluslararası niteliğe sahip kalpazanlık olaylarında farklı kesimlerin işbirliğinden müteşekkil bir organizasyondan bahsedilebilir. Bunlar bizzat işin sahibi olanlar, imalatı yapanlar (matbaa, usta vb), sevkiyatı yapanlar (tüccarlar), ürünü piyasaya sürenler (sürücüler) gibi farklı aşamalarda görev alan kişilerdi. Çete üyeleri genellikle farklı milletlere mensup ortaklar ile farklı şehirlerde yaşayan şebeke üyelerinden oluşmaktaydı. Bu kişiler kalp sikkelerin imalatından nihai olarak piyasaya sürümüne kadar değişik aşamalarda görev almaktaydılar. Bu şebekeler, faaliyetlerini dikkat çekmeden gizlilik içinde sürdürebilmek için şirketleri kullanmaktaydı. Herhangi bir şehirde basılan kalp paralar şirketler aracılığıyla aktarıldığı başka bölgelerde gerçek sikkelerin yanında piyasaya sürülmekteydi (BOA, A.MKT, 89-32).

Kalpazanlık şebekeleri sevkiyat için hem kara hem de denizyolunu kullanmaktaydı. Dönem için kıtalar arası en hızlı olan ve yaygın olarak kullanılan ulaşım şekli denizyoluydu. Bu nedenle ulaşım ve taşımacılıkta denizyolunun daha fazla etkili olduğu görülür. Deniz veya karayoluyla olsun, Osmanlı ülkesine ulaştırılarak ithal veya buradan ihraç edilen mallar ilgili yerin gümrüğü tarafından kontrol edilmekteydi. Mesela 1901 yılı itibariyle cari uygulamaya göre, Rüşumat İdaresi Dersaadet Emtia Dâhiliye Gümrüğü İstanbul'a gelen ve buradan giden meskûkât ve ziynet altınlarını kontrol ederek bunların sahil olup olmadığını tespit etmekteydi. Ayrıca yolcuların eşyalarının yanında gümrük konusu olabilecek saklanmış bir mal olup olmadığının kontrolü de idarenin görevlerindendi. İnceleme sonrasında yolcuların yanındaki ziynet altınları, eksik vezin veya taklit şüphesi oluşması halinde vezin ve ayar muayenesi için Postahane İdaresi aracılığıyla Meskûkât-ı Şâhâne İdaresi'ne gönderilmekteydi. Yapılan muayene sonucunda taklit olduğu tespit edilenler kesilmekte ve gümrük tarafından sahibine iade edilmekteydi. Eksik ayar olduğu

tespit edilenler ise ilgili kanun gereği sahibi ile birlikte Zaptiye Nezareti'ne sevk edilmekteydi (BOA, DH.MKT, 2411/37). Bu kontrol mekanizmasına rağmen Avrupa'dan İzmir ve Selanik'e gelen, rüsumat idareleri tarafından açılmaksızın doğrudan tüccar mağazalarına nakline müsaade olunan mal guruplarıyla birlikte mücevherat, kıymetli birçok eşya ve sahte mecidiyelerin kaçırılmakta olduğu yetkililerce tespit edilen bir durumdu (BOA, DH.MKT, 2415/31). 1899 yılında İstanbul'a gelen 20.yüzyılın ünlü yazarlarından Knut Hamsun da bu durumu teyit eden bir bilgi vermektedir. Hamsun, İran'dan yanlarında getirdikleri yüklü miktardaki eşyanın gümrük memurlarınca kontrol edilmeden rüşvet mekanizmasıyla nasıl geçirildiğine anılarında yer verir (Hamsun ve Anderson, 1998: 20-21). Nitekim sahte paraların başka diğer eşyaların içinde saklanarak taşınması sıkça başvurulan yaygın yollardandı. Örneğin Saraybosna'da bulunan Yakovalı Hamza'nın, Yakova'ya göndermek istediği eşya içinde 1097,5 kuruşa tekabül eden 7 kilo kalp beşlik yakalanmıştır (BOA, DH.MKT, 281/48). Taşradan İstanbul'a silik ve delik birçok meskûkâtın posta çıkınlarına saklanarak rüsumat idarelerinden kolaylıkla geçirildiği de bilinen bir durumdu (BOA, DH.MKT, 2466/68; 2415/31).

Karayolu Osmanlı Devleti'nin kara sınırı olan ülkelerle aktif olarak kullanılan yollardandı. Buralarda bulunan gümrükler mal giriş ve çıkışını kontrol etmekteydi. Şebekeler sahte para naklinde deniz yolunun yanında kara yolunu da aktif bir şekilde kullanmaktaydı. Örneğin 1861 yılının Mart ayı tarihli bir belgeye göre, yabancı ülkelere ait tüccarlar Yunanistan'da imal edilen sahte bakır sikkeyi Rumeli tarafından Edirne yoluyla Osmanlı ülkesine sokmaktaydı. Bahse konu olan sikkenin yekûnu günde 40.000 ila 60.000 kuruş dolayında ciddi miktarlardaydı (BOA, A.MKT.UM, 474/39).

Sahte sikkenin, menşei içeride veya dışarıda her neresi olursa olsun hedef şehrin piyasasında tedavüle sürülmesi *kalp para sürücüleri tarafından* gerçekleştirilmekteydi. İlgili kanun metninde veya konuya ilişkin belgelerde bu durumun kalpazanlık kavramının haricinde bir nitelendirmeye *kalp para sürücülüğü* olarak isimlendirildiği görülür. Örneğin 1901 yılı Mart ayı tarihli bir belgeye göre, İstanbul'da bazı sarraf ve tacirler tarafından kezzap ile silinmiş ve delinmiş olan altın ve gümüş meskûkâtın, bu iş ile meşgul olan *kalp para sürücüleri* tarafından piyasaya sürüldüğü bildirilmiştir (BOA, DH.MKT, 2466/68; 2415/31). Bu zümrelerin haricindeki birçok kişi tarafından da sahte paralar piyasaya sürülebilmekteydi. Kalpazanlar ve kalp para sürücüleri taşıdıkları kalp paraları iyi sakladıklarından bulunmaları kolay olmamaktaydı. Örneğin Yunanistanlı Vasil, Preveze'de Kostı Moşe'ye ait meyhanenin mahzeninde sahte para imal ettiği için yakalandığında üzerinde fark edilemeyecek derecede çok iyi saklanmış mecidiye çeyrekleri ve frankların olduğu görülmüştür (BOA, DH.MKT, 114/15).

Sahte sikkeleri piyasaya sürmenin en yaygın yollarından biri alış veriş esnasında sahte paraların kullanılarak bunlar ile mal ve hizmet satın alınmasıydı. Örneğin 1906 senesi Aralık ayında, Beytü'l Meski ile bir Yahudi'nin imal ettikleri mecidiye ve çeyrekleri Hac mevsiminin gelmesiyle daha da canlanan Şam piyasasında tedavüle sürdüğü tespit edilmiştir (BOA, DH.MKT, 1122/64). Alış veriş yabancı sikkeleri piyasaya sürmenin de aracıydı. Örneğin 1905 yılı Aralık ayında Tiran'a tâbi Karaniyeli Müslim Osman Hakkı'nın annesi İlbasan Çarşısı'nda satın aldığı eşya için 2 adet sahte İngiliz altını kullanınca tutuklanmıştır (BOA, DH.MKT, 1028/60).

Sahte sikkelerin kalp para sürücüleri tarafından piyasa sürüm yollarından biri de belli bir miktar sahte parayı gerçek para karşılığında toptan satmak şeklinde olmaktadır. Örneğin Galata'da İstamanko isimli bir zımninin Litroz köyündeki Acı Nikola Hanı'nda 1000 kuruşluk kalp parayı iki yüz kuruş karşılığında sattığı tespit edilmiştir (BOA, A.MKT, 55-31). Burada kalp parayı toptan satanın yanısıra alan kişinin faaliyeti de kalp para sürücülüğü kapsamında değerlendirilebilir. Çünkü her iki şahıs bu işi kendi rızalarıyla bilerek yapmaktaydı.

III. Kalpazanlığın Cazibesi

Çalışmaya konu olan döneme ilişkin kalpazanlıkla ilgili belgelere yansıyan olaylar incelendiğinde bu fiili işleyenlerin daha çok yabancı ülke vatandaşları ile Osmanlı vatandaşı gayrimüslimler içinden çıktığı görülür. İş gereği para ile iç içe olan esnaf, sarraf ve tüccar gibi meslek sahipleri çoğunlukla olmakla birlikte, bunların haricinde toplumun her kesiminden insanın kolay yoldan para kazanmanın cazibesine kapıldığı görülmektedir. Öyle ki bu cazibe farklı etnik ve dini kesimleri benzer hırs ve arzuları nedeniyle aynı ideal etrafında birleştirecek güçteydi. Örneğin 1905 senesi Ağustos ayında Doğu Rumeli'de ortaya çıkarılan bir kalpazanlık olayında; 4 Bulgar, 1 Ermeni, 1 Yahudi ve mesleği papazlık olan 1 kişiden oluşan 7 kişilik bir çetenin bir makine ile gerçeğinden fark edilemeyecek derecede aslına benzer şekilde sahte Osmanlı lirası basıp bir kısmını İstanbul'a gönderdiği istihbaratı alınmıştır (BOA, Y.MTV, 277/34).^{xxvii} Sahte para imali ve sürümü suçuna bulaşanlar içinde sıradan halktan olan demirci (BOA, A.MTZ.(4), 132/20)^{xxviii} talebe,^{xxix} gibi kesimler yanında toplum içinde muteber görülen muhtelif mevkilere ve farklı sosyal zümrelere mensup kişilerin de olduğu görülür. 1859 yılı Mayıs ayında Antalya Kaymakamı Hüseyin Paşa bu suçtan tutuklanan ve cezaya çarptırılanlar arasındaydı.^{xxx} Süvari 33. Alay İmamı Mahmud Efendi, evinde yapılan aramada kalp mecidiye imaline ait alet ve edevat ile yakalanıp tutuklanmış fakat mahkeme aşamasında gözaltında iken firar etmiştir (BOA, BEO, 2083/156219; 2277/170750). Tiflis'te sahte Hint, Rus paraları ile birlikte Türk mecidiyeleri bastıkları tespit edilen uluslararası bir kalpazanlık çetesi ile ilgili görülen davada yargılanan 10 kişiden ikisi 4'er yıl hapis cezasına çarptırılan 2 Ermeni rahiptir (BOA, HR.ŞFR.3, 369/46). Raşya Kazası Rum Katolik Kilisesi ruhani reisi Mişel Hail Ebu Ali kalp akçe kesmek suçundan 12 sene hapse mahkûm edilmiştir (BOA, DH.EUM.AYŞ, 74/15). Burdurlu Arslancioğlu Pandelaki'nin evinde yeni yapılmış 19 adet kalp mecidiye ele geçirilmiş ve bu işte parmağı olduğu şüphesiyle Metropolit vekili de adliyeye sevk edilmiştir.^{xxxi} Erzurum'da Lala Mustafa Paşa Camii Şerifi muvakkidi Mustafa Efendi ile biraderi Mehmet Efendi kalpazanlık suçundan kürek cezasına çarptırılmıştır (BOA, A.MKT.MVL, 60/63). Halep Posta Müdürü Osman Efendi kalpazanlıktan tutuklanmıştır (BOA, DH.MKT, 2568/116). Neticede suçsuzluğu anlaşılıp beraat etse de Beyoğlu Emniyet Müdürü Bahri Paşa 1884 senesinde kalpazanlık iddiasıyla görevinden azledilerek yargılanmıştır (BOA, Y.PRK.BŞK, 8/34).

IV. Sonuç

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılı, kalp sikkelerin daha önce olmadığı nicelik ve nitelikte tedavülde olduğu, bazı piyasalarda zaman zaman daha da

yoğunlaştığı bir dönem olmuştur. Bu durumu çalışmayı şekillendiren belgelere yansıyan olaylarda görmek mümkündür. Tedavüldeki sahte sikkelere ilişkin kayıtlara geçen verilerden derleyerek oluşturduğumuz tablolar para piyasalarındaki bu soruna işaret etmektedir. Günlük alışverişin de ötesinde eyaletlerde elde edilen vergi hasılatı içinden ve resmi kurum kasalarından bu sahte paraların sık sık çıkması, piyasalardaki varlıklarına ve yoğunluklarına ilişkin önemli bir delil olarak görülebilir.

Piyasada sahteleri en çok bulunan sikkeler değeri nispeten düşük olan gümüş mecdiyeler ile çeyrek, yarım ve ikilik gibi daha küçük birimleri ile 5'lik ve 6'lık gibi ufaklık paralardır. Bunların piyasadaki sahte sikkeler içindeki ağırlığı, kendilerini hissettirmeden tedavül fırsatı bulmalarıyla ilgili olmalıdır. Tespit edilen bu sahte sikkelerin ağırlıkları ve ayarları istisnaları olmakla birlikte sahil olanların çok gerisindedir. Gerçek parada kullanılan bakır, gümüş ve altın madeninin haricinde kalp olan sikkelerde daha çok çinko, kalay, kurşun, antimon ve pirinç gibi piyasada kolay bulunan ve nispeten değeri daha düşük madenlerin kullanıldığı görülür. Sahte mecdiyelerin bir kısmında gümüş hiç bulunmamakta, sahte altın sikkelerde ise paranın içi düşük değerdeki muhtelif madenlerden olup dışı ise altın ile kaplanmakta veya yaldızlanmaktaydı. Gümüş sikkelerin çoğu ucuz madenlerden üretilmekle birlikte, zaman zaman gerçeğiyle çok benzer oranlarda gümüş madeni içeren aynı ayar ve ağırlıkta olan 5 ve 6'lıklarda olduğu gibi sahte sikkeler de bulunmaktaydı. Bu durumda sikkenin itibari değeri ile gerçek maden değeri arasındaki farktan yararlanıldığı anlaşılmaktadır. Altın sikkeler ve ziynet altınları da düşük ayarda üretilerek piyasaya sürülmekteydi. Gümüş, altın veya diğer madenlerden üretilen sikkeler döküm (isa'a) ve darp usulüyle imal edilmiştir. Üzerindeki kum lekeleri, yazı, süsleme ve tuğralarındaki düzensizlikler gibi farklılıklar sikkelerin sahteliğine işaret eden en belirgin özelliklerdi. Ancak kalp sikkelerin kesin tespiti Meskûkât İdaresi'nce yapılan tahlil sonucunda vezin, ayar ve kullanılan madenlerin ortaya çıkarılması ile resmi olarak mümkün olmaktadır. Yakalanan kalpazanların imalathane olarak kullandıkları işyeri ve evlerinde yapılan aramalarda sikke üretiminde kullanılan birçok materyal ele geçirilmiştir. Böylece imalatla ne tür alet ve edevatın kullanıldığını görmek mümkün olmuştur.

Kalp sikkelerin üretiminde *kalpazanlar*, piyasaya sürümünde ise *kalp para sürücüleri* etkili olmuştur. Muhtelif yabancı ülkede veya içeride üretilen paralar ve ziynet altınları daha çok deniz yolu olmakla birlikte karayoluyla da ülkeye sokulmuştur. Günlük alışveriş sahte paraların piyasaya sürümünde kullanılan en yaygın yoldu. Bazı kalp sikke sürücüsü olanlar sahte paraları büyük miktarlarda satın alarak piyasaya sürmüştür. Sahte sikke imali ve piyasaya sürümü suçuna bulaşanlara bakıldığında bu işin cazibesine kapılanların çeşitliliği dikkat çekicidir. Bu suça çoğunlukla piyasanın aktif unsurları olan esnaf, tüccar ve sarrafların ötesinde imam, papaz ve metropolit gibi ruhani kişilerden paşa rütbesine sahip üst düzey devlet görevlilerine kadar toplumun her kesiminden kişinin adının karıştığı görülür. Gerek kalpazanlıkta ve gerekse sahte para sürücülüğü işinde aktif olan kesimler çoğunlukla yabancılar ile gayrimüslim Osmanlı vatandaşları arasından çıkmıştır.

Ek 1: Döneme Ait Bazı Kalp Gümüş Sikkeler

Resim 1: Sultan Mahmud II devrine ait, gümüş benzeri bir metale basılmış düşük gramajlı sahte 3 kuruş (Erüreten, 2017: 177).

Resim 2: Sultan Abdülmecid devrine ait, ağırlığı az eksik sahte gümüş mecidiye 20 kuruş. (Erüreten, 2017: 180).

Resim 3: Sultan Abdülhamid II devrine ait, gerçeğine çok yakın darp edilmiş sahte 5 kuruş mecidiye (Erüreten, 2017:198).

Resim 4: Sultan Mehmet Reşad devirne ait, aslından biraz düşük ayar gümüşten darp usulüyle imal edilmiş sahte 2 kuruş (Erüreten, 2017:223).

Ek 2: Döneme Ait Bazı Kalp Altın Sikke ve Ziynet Altınları

Resim 1: Sultan Mahmud II devri, gramı ve çapı aynı, ayarı biraz düşük sahte Çifte Cedid Rumi altını (Erüreten, 2017: 168).

Resim 2: Sultan Mahmud II devri, bakırdan mamul, altın kaplanmış sahte Hayriye altını (Erüreten, 2017: 171).

Resim 3: Sultan Mahmud II devri, gümüşten mamul altın kaplanmış sahte Hayriye altını (Erüreten, 2017:173).

Resim 4: Sultan Abdülmecid devri, düşük ayarlı ve düşük ağırlıkta imal edilmiş, kontrmark vurulmuş sahte Memduhiye altını (Erüreten, 2017:179).

Resim 5: Sultan Abdülmecid devri, sahte yüzlük altın (Erüreten, 2017: 180).

Resim 6: Sultan Abdülhamid II devri, düşük ayar ve ağırlıkta, sahte Hamid Ziyinet 100 kuruş (Erüreten, 2017: 194).

Kaynakça

- Adliye Nezareti. (1335). *Ceza Kanunname-i Hümayunu*.
Bölükbaşı Ö. F. (2013). *18.Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhâne-i Âmire*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
Erüreten M. (2017). *Bazı Sahte Paralar*. İstanbul: Türk Nümismatik Derneği Yayını.
Damalı A. (2014). *Osmanlı Sikkeleri Tarihi*. c. 8. İstanbul: Nilüfer Damalı Eğitim, Kültür ve Çevre Vakfı Yayını.
Damalı, A. (2014). *A'dan Z'ye Osmanlı Nümizmatik El Kitabı*. İstanbul Nilüfer Damalı Eğitim, Kültür ve Çevre Vakfı Yayını.
Develioğlu F. (1993). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*. II.Baskı. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
Hamsun K. ve Anderson H.C. (1998). *İstanbul'da İki İskandinav Seyyah*. Çev.Banu Gürsaler-Syvertsen. İstanbul: YKY Yayınları.
Hasan Ferid. (2008). *Osmanlı'da Para ve Finansal Kredi, Meskûkât*. Haz. Mehmet Hakan Sağlam, c.1, İstanbul: T.C.Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü.
İsmail Galip. (1307). *Takvim-i Meskûkât-ı Osmaniye*. İstanbul.
Mikeska J. (1988). "Osmanlı Paralarının Sahteleri ve Taklitleri Üzerine Bazı Düşünceler". *Türk Nümismatik Derneği'nin 20.Kuruluş Yılında İbrahim Artuk'a Armağan*. İstanbul: TDN Yayınları. ss. 201-212.
Niyazi Asım. 1925). *Darbhane-i Milli Müdürü Tarafından 1921,1922, 1923 ve 1924 Sene-i Maliyeleri Darbiyat ve Muamelatı Hakkında Maliye Vekâlet-i Celilesine Takdim Olunan Üçüncü Rapor*. İstanbul.
Ölçer C. (1966). *Son Altı Osmanlı Padişahı Zamanında İstanbul'da Basılan Gümüş Paralar*. İstanbul: Yenilik Basımevi.
Öztel M. (2019). "Osmanlı Devleti'nde Madeni ve Kâğıt Para Kalpazanlığında Yabancıların ve Yabancı Ülkelerin Rolü (1818-1923)". *Belleten*, cilt LXXXIII, sayı 296. Ankara: TTK. s. 173-201.
Öztel M. (2018a). "Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık ve Sahte Para (1808-1919): Kalpazanlığı ve Sahte Paranın Tedavülünü Besleyen Faktörler", *Journal of History Studies*, Volume 10/1. ss. 199 vd.

- Öztel M. (2018b). "Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık ve Sahte Para (1818-1914): Kalpazanlığın ve Tedavül Eden Kalp Paraların Sosyo-Ekonomik Etkileri". *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*. 10(18). ss. 306-314.
- Pamuk Ş. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Pamuk Ş. (1991). "17.Yüzyılda Avrupa'da Basılan Kalp Paralar Osmanlı Piyasalarında Niçin Kabul Görüyordu?". *Dünü ve Bu Gününüyle Toplum ve Ekonomi*. s. 2. ss. 55-62.
- Şemseddin Sami (1987). *Kamus-i Türki.* , 2. b. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Tekin O. "sikke maddesi". *TDV İslam Ansiklopedisi*. c.37. ss.179.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Belgeleri (BOA):

- Sadaret Mektubi Kalemi Evrakı (A.MKT)
55-31, 1262 Z 1; 89-32, 1263 B 28.
- Sadaret Meclis-i Vala Evrakı (A.MKT.MVL)
106/38, 1275 Ş 27; 50/80, 1268 Ca 12; 60/63, 1269 R 26; 82/60, 1273 S 20.
- Sadaret Umum Vilayet Evrakı (A.MKT.UM)
447/60, 1277 C 27; 474/39, 1277 Za 16.
- Sadaret Bulgaristan (A.MTZ. 04)
131/63, 1323 Ca 29; 132/20, 1323 C 5.
- Ali Emiri Mahmud II (AE.SMHD.II)
2/89, 1251 B 26.
- Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO)
2083/156219, 1321 Ra 07; 2277/170750, 1321 Z 01; 2132/159879, 1321 Ca 11.
- Cevdet Darphane (C.DRB)
44/2171, 1226 Z 29; 58/2885, 1234 L 29; 29/1434, 1234 Ş 09; 34/1662, 1234 N 05; 9/405, 1263 Z 17.
- Cevdet Maliye (C.ML)
549/22562, 1294 Ra 29.
- Dahiliye Tatbikat-ı Adliye Kalemi (DH.EUM.ADL)
3/22, 1333 C 23; 43/18, 1336 N 16; 6/3, 1333 Ş 06.
- Dahiliye Asayiş Kalemi (DH.EUM.AYŞ)
74/15, 1337 Za 12.
- Dahiliye Emniyet Şubesi (DH.EUM.EMN)
59/1, 1332 R 14.
- Dahiliye Kısım-ı Adli Kalemi (DH.EUM.KADL)
20/1, 1329 C 09; 13/47, 1329 R 10.
- Dahiliye Mahaberat ve Tensikat Müdüriyeti (DH.EUM.MTK)
77/31, 1332 B 10; 37/17, 1332 Ş 15; 43/2, 1332 N 17; 48/44, 1332 Za 09; 69/1, 1333 Ra 11; 72/11, 1333 Ca 04.
- Dahiliye Tahrirat Kalemi (DH.EUM.THR)
52/30, 1328 L 05; 80/82, 1330 N 29; 95/39, 1328 Ra 07.
- Dahiliye İdare (DH.İD)
36/8, 1329 B 25.
- Dahiliye Mektubi Kalemi (DH,MKT)
226/11, 1311 L 12; 1028/60, 1323 L 07; 1122/64, 1324 Ş 19; 114/15, 1311 S 04; 1163/37, 1325 Ra 19; 141/1, 1311 Ra 17; 159/47, 1311 C 10; 1612/65, 1306 Ş 2; 1640/101, 1306 Za 23; 1847/27, 1308 Za 27; 2068/80, 1312 Ra 22;

2107/103, 1316 Ca 02; 2237/54, 1317 R 15; 2283/72, 1317 Ş 09; 2314/18, 1317 Za 4; 2297/134, 1317 N 17; 2351/105, 1318 M 29; 2357/4, 1318 S 11; 2391/67, 1318 R 22; 2411/37, 1318 C 9; 2415/31, 1318 C 22; 2466/68, 1318 Z 06; 2515/103, 1319 R 12; 2518/39, 1319 R 18; 2530/107, 1319 Ca 27; 2568/116, 1319 N 03; 2597/61, 1319 Za 29; 2598/94, 1319 Z 02; 2600/115, 1320 Za 14; 2600/121, 1320 Za 19; 2600/66, 1320 C 16; 2601/105, 1321 B 04; 2611/81, 1324 Z 21; 2613/22, 1326 Ra 03; 281/48, 1312 Ra 11; 33/23, 1310 Z 19; 342/65, 1312 Ş 14; 385/21, 1312 Z 22; 387/26, 1312 Z 29; 433/20, 1313 R 05; 436/11, 1313 R 10; 457/37, 1319 Z 16; 476/49, 1320 M 01; 495/29, 1320 M 25; 545/44, 38.varak, 1320 r 14; 627/53, 1320 L 06; 725/50, 1321 Ra 21.

Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (DH.MUİ)

40-1/21, 1327 Za 22.

Hariciye Nezareti Londra Sefareti (HR.ŞFR.3)

369/46, 1890 03 09.

İrade Hariciye (İ.HR)

172/9410, 1276 Ca 24.

İrade Yunanistan (İ.MTZ. 01)

1/12, 1257 M 23.

İrade Meclis-i Vala (İ.MVL)

20/301, 1257 S 14.

Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y.MTV)

277/34, 1323 C 09; 70/105, 1310 R 19.

Yıldız Başkıtabet Dairesi Maruzatı (Y.PRK.BŞK)

8/34, 1301 R 03.

Zaptiye (ZB)

339/41, 1324 H 12.

ⁱ Sahte ve taklit olan para. Resmi ve sahih olmayıp, bir sahtekâr tarafından taklit edilerek kıymetsiz bir madenden veya sahih madenden eksik olarak yapılmış sikke (Sami, 1987: 1078).

ⁱⁱ Geçmişte de bazı kalp sikkelerin piyasada yoğunlaştığı dönemler söz konusudur. Örneğin mangırın piyasaya sürüldüğü 1689-1691 döneminde, gemilerle Avrupa'dan getirilen sahte mangırlar piyasada paraya olan güveni sarsacak boyutlara ulaşmıştır (Pamuk, 2000: 169, 171). Yabancı paraların sahtelerinin de zaman zaman yoğunlaştığı dönemler vardır. Örneğin 17.yüzyılın ortalarında Avrupa paralarının gümüş içeriği azaltılmış sahteleri gemilerle getirilmiştir. Öyle ki bu kalp sikkeleri getirip satmak mal getirip satmaktan daha karlı bir ticaret haline gelmiştir (Pamuk, 1991: 60).

ⁱⁱⁱ Bu dönemde sahte paraların çokça üretilip piyasalarda gerçek paraların yanında tedavül imkânı bulmasının bir dizi iç ve dış kaynaklı nedeni vardır: Bu nedenler; idarenin soruna yaklaşımı, takip edilen para ve maliye politikalarının rolü, kanunların caydırıcılığın olmaması, ceza kanununda var olan boşluklar, sahte sikkenin ve kâğıt paranın piyasada gerçeklerinden kolay ayırt edilememesi, yabancılara tanınan ayrıcalıklar, uluslararası maden piyasalarında meydana gelen gelişmeler şeklinde sıralanabilir. Geniş bilgi için bkz.: Öztel, 2018a: 199 vd.

^{iv} Dönem boyunca piyasalarda sahte sikke tedavülünün çok yönlü maliyeti olmuştur. Paranın fonksiyonlarına, kamu maliyesine, dönem içinde takip edilecek para ve maliye politikalarına, toplumsal huzur ve istikrara ciddi zararlar vermiştir. Geniş bilgi için bkz.: Öztel, 2018b: 306-314. İlgili dönem boyunca tedavüle sürülen kalp meskûkât örneklerine ilişkin görseller için bkz.: Erüreten, 2017: 168 vd.

^v "...bir müddetten beri nâsda kalp para çoğalmış ve adeta sahih sikke misillü beynennâs alınıp verilerek kaffe-i (kaffe-i?) bey' ve şıra ifsada varmış olup..." denilerek kalp paraların piyasalarda çoğaldığı ifade edilmekteydi (BOA, C.DRB, 44/2171; 58/2885; 29/1434; 34/1662). Osmanlı piyasalarında, büyük şehirlerden taşraya kadar kalpazanlığın etkin olmasının, muhtelif sikkenin ve kâğıt paranın sahtelerinin piyasaya

sürülebilmesinin ve gerçek paralarla birlikte tedavül etme imkânı bulabilmesinin en önemli nedenlerden biri vatandaşların kalp paraları gerçeklerinden ayırt edememesidir. Taşra piyasalarında halkın kalp meskûkâtı tespit etmesi hemen hemen imkânsızdı. Bu, İstanbul gibi ticaretin yoğun piyasasının canlı olduğu şehirlerde de genellikle mümkün değildi. Nitekim 1840 yılı 29 Nisan ayında, sikkenin tashihiye ilişkin çıkarılan fermanda bu duruma dikkat çekildiği görülür (Ölçer, 1966: 13).

^{vi} Sikke haline getirilmiş madeni paralar, akçeler (Develioğlu, 1993: 627).

^{vii} Az gümüş karıştırılmış bakır akçe, metelik vb. sikke (Şemseddin Sami, 1987: 1380).

^{viii} İlgili dönemde bakır paralar sikke-i nuhasiye ismiyle zikredilmiştir.

^{ix} Devletin resmi darphanesi Tanzimat Fermanı'na (1839) kadar Darphâne-i Âmire adıyla görev yapmıştır. Bu tarihten sonra Maliye Nezareti'nin de ihdasıyla Meskukât-ı Şâhâne adıyla nezarete bağlı bir müdürlük olarak faaliyet göstermiştir (Bölükbaşı, 2013: 8, 12).

^x Ortaya çıkarılan sahteciliğin büyüklüğü nedeniyle muhbire çok yüksek bir miktarda 357 bin kuruşluk nakit atıyye-i seniyye (padişah hediyesi) verilmiştir (BOA, İ.HR, 172/9410).

^{xi} Hazine'de ortaya çıkan kalp para miktarı takip edilecek resmi süreci de belirlemekteydi. Darphane-i Amire'ye veya Hazine'ye gelen akçeler sayıldığında ortaya çıkan kalp akçe sayısı az ise bulunanlar kesilerek meselenin üzerine gidilmemekteydi. Ancak 1-2 bin kuruş gibi çok miktarda olursa sorunun üzerine gidilip kalpazanların ortaya çıkarılması için tahkikat başlatılmaktaydı (BOA, C.DRB, 9/405).

^{xii} Sultan Mahmut II devrinde piyasada tedavüle sürülen bu yarım ve çeyrek kalp Mahmudiye altınlarından günümüze ulaşan 7-8 adet örneğin resimleri için bkz. (Damalı, 2014a: 2267).

^{xiii} Mecidiye, Sultan Abdülmecid'in tahta çıkışının 6.yılı dolayısıyla kendi adına basılan altın ve gümüş paranın adıdır. İlk dönemde altın yüzüklere mecidiye denilirken, gümüş sikkeler için de sim mecidiye veya beyaz mecidiye ismi kullanılmıştır. Sultan Abdülaziz'in cülusundan sonra 100'lük mecidiye altınlarına Osmanlı lirası veya Lira-yı Osmani denmiştir. Mecidiye ismi ise 20 kuruşluk gümüş meskûkâtın adı olarak kullanıla gelmiştir. Mecidiye'nin terkinde 830 ayarında gümüş ve ayrıca bakır bulunur. Gümüşün ağırlığı 6 dirhem, 3,5 kırıat, bakırın ağırlığı ise 1 dirhem 4,5 kırıattır. Dolayısıyla 20 kuruşluk bir mecidiyenin ağırlığı toplam 7 dirhem 8 kırıattır (İsmail Galip, 1307 (1889):441; Ölçer, 1966: 17; Damalı, 2014b: 132).

^{xiv} Mecidiye 6 değere sahip meskukattan oluşmaktadır. Bunlar; 20 kuruş değerinde 1 mecidiye, 10 kuruş değerinde yarımlık (½) mecidiye, 5 kuruş değerinde (1/4) çeyrek mecidiye, 2 kuruş değerinde 2'lik, 1 kuruş değerinde kuruş ve ½ kuruş değerinde 20 paradır (Ölçer, 1966: 18).

^{xv} Dirhem bir ağırlık birimi olarak kullanıldığı döneme göre 2,5 gram ile 5 gram arasında değişmiştir. Bu dönemde 1 dirhem, 3,20 gram ağırlığa tekabül etmektedir (Hasan Ferid, 2008, 73; Damalı, 2014b: 70).

^{xvi} 1 kırıat dirhem 1/16'sına tekabül etmektedir. Kırıat 200,36 miligramdır (Hasan Ferid, 2008: 73).

^{xvii} Bu değer devletin sonuna kadar aynı şekilde korunmuştur (Niyazi Asım, 1925: 30). Birçok kalp sikkenin tahliline ilişkin bilgi veren muhtelif arşiv belgesinde, 20 kuruşluk 1 mecidiyenin sahih sikke ağırlığının 6 dirhem 24 kırıat olarak verildiği görülür. Örneğin (BOA, DH.MKT, 385/21) numaralı belgede tahlil edilip kalp olduğu tespit edilen sikkenin ağırlığı 5 dirhem, 13 kırıat olup, sahih sikke ağırlığından 1 dirhem 11 kırıat eksik olduğu belirlenmiştir. Aynı şekilde (BOA, DH.MKT, 433/20) künyeli belgede kalp olduğu tespit edilen 20 kuruşluk mecidiyenin 5 dirhem 9,5 kırıat olup gerçeğinden 1 dirhem 14,5 kırıat eksik olduğu tespit edilmiştir. Neticede değişen bir değer söz konusu değildir. Çünkü 6 dirhem 24 kırıat ile 7 dirhem 8 kırıat aynı ağırlık değerini vermektedir. Zira 1 dirhem, 16 kırıata eşittir.

^{xviii} (BOA, DH.MKT, 1640/101).

^{xix} İşin ilginç tarafı, döneme ait meskûkâtın sahteleri bu gün de üretilmektedir. Özellikle 70 ve 80'li yıllarda bu işi yapanlar ve satanlar çok büyük servete sahip olmuşlardır. Zira bu paralar para koleksiyonerleri tarafından talep edileğeldiği için yüksek fiyatlarla alınıp satılmışlardır. Özellikle 1909-1918 dönemine ait Reşat altınlarının fiyatı kıt olmaları nedeniyle yüksek olmuştur. Bu durumu fırsata çeviren modern kalpazanlar Almanya, Suriye Lübnan gibi ülkelerde bu sikkelerin gerçeklerinden ayırt edilmeyecek derecedeki sahtelerini üretmişlerdir. Bu sahtelere ilişkin örnekler için bkz. (Erüreten, 2017: 203 vd.)

^{xx} Pirinç, bakıra ortalama 1/5 (%20) oranında çinko katılarak elde edilen alaşımın adıdır. Sarı bakır olarak da isimlendirilmiştir (Damalı, 2014b: 181).

^{xxi} Mikeska, MacKenzi'den alıntıyla verdiği bilgide, tam ayar ve ağırlıkta basılan bu tip sikkelerin yabancılar tarafından, talep edildikleri sınır bölgelerinde kullanılmak üzere ticareti kolaylaştırmak maksadıyla basıldığını ifade eder (Mikeska, 1988: 207).

^{xxii} Mesela 1894 yılı Eylül ayında yetkililer, Tiflis'te kuyumcu hacı ve arkadaşları tarafından satılmakta olduğu haber alınan sahte Mahmudiye altınlarının ülkeye sokulmaması hakkında dikkatli olunması uyarısında bulunmuştur (BOA, DH.MKT, 2068/80).

^{xxiii} Derece para basımında kullanılan bir kalıptır (BOA, A.MKT.MVL, 82/60).

^{xxiv} 1858 tarihli Yeni Ceza Kanunu'nun kalpazanlıkla ilgili maddelerinde kalpazanların eğe, zımpara ve kezzabı kullanarak altın ve gümüş sahih sikkelerden açığa maden çıkarmakla ve bir sikkeyi yaldızlayarak daha değerli bir sikkeye benzetmek suretiyle kalpazanlık suçu işlendiği ifade edilir (Adliye Nezareti, 1335).

^{xxv} Devletin yetkili organları için kalpazanların kalp sikke ve kâğıt para imalinde kullandığı aletlere ulaşmak son derece önemliydi. Çünkü bu aletler kalpazanlık suçunun işlendiğine ilişkin kesin delil olarak görülmekteydi. Bu sebeple kalpazanlara yapılan operasyonlar bu aletleri de ele geçirecek şekilde planlanmaktaydı. Örneğin Taharri (arama) memurları 1901 yılı Ekim ayında, kalp para imal eden bir kişiyi tespit etmelerine rağmen suçüstü yapmak için bekleyerek birkaç gün daha zanlıları takip etmiş ve sonra yakalamışlardır. Bu aramada 5 adet kalp mecidiye ele geçirilmiştir. Zanlının evinde yapılan aramada ise kalp

mecidiye imalinde kullanılan alçıdan mamul biri sağlam diğeri kırık iki kalıp, 1 adet kalp meci diye, muhtelif cinst e 20 parça eşya ile aletler ele geçirilmiştir (BOA, DH.EUM.THR, 52/30).

^{xxvi} Bu dönem boyunca kalp paranın dışarıda imali ve iç eride piyasaya sürümünde yabancı faktörü son derece önemli olmuştur. Bu konuda geniş bilgi için bkz. (Öztel, 1999: 173-201).

^{xxvii} Bu kalpazanların 6'sı evlerinde yapılan baskınla yakalanmıştır. Çetenin Yahudi olan üyesi ise Avrupa'ya kaçmıştır. Olaya ilişkin bu istihbarat bilgisi İkinci Ordu Müşirliği'nden gönderilen şifreli telgrafla bildirilmiştir (BOA, Y.MTV, 277/34).

^{xxviii} Razlık kazasının Banisko köyünde demircilik yapan Hristo oğlu Dimitri'nin imal ettiğı yarım Osmanlı lirasını piyasaya sürmesi ve oğlunun bu kalp akçeler ile yapacağı alış veriş, ilgili idari birimler tarafından takip edilmiştir. (BOA, A.MTZ. (04), 131/63).

^{xxix} Kırcaali Medresesi talebelerinden Haliloğlu Mehmed ikamet ettiğı odada kalp meci di imali için kullandığı aletlerle ve 3 adet meci di çeyreğı ile yakalanmıştır (BOA, DH.MKT, 1163/37).

^{xxx} Kalpazan bir çete içerisinde kalp para basmak ve piyasaya sürmek suçundan yakalanan Antalya Kaymakamı Hüseyin Paşa, rütbe ve memuriyet sahibi kişilerin irtikâp edecekleri kalpazanlık suçundan dolayı daha şiddetli ceza verilmesi nedeniyle teşhir edildikten sonra 15 sene kürek mahkûmluğuna, bu sürenin bitiminde de kalebentlik cezasına çarptırılmıştır. Paşanın rütbeleri sökülmiş, ömür boyu memuriyetten men edilmiştir. Paşa ile birlikte bu suça iştirak eden ve sabıkası bulunan bir kişi teşhir edildikten sonra 15, bir kişi 13 sene kürek cezasına, bir kişi de 7 sene prangaya konulma cezasına çarptırılmıştır (BOA, A.MKT.MVL, 106/38).

^{xxxi} Ancak Konya İstinaf Müdde-i Umumiliğı tarafından bir muamele icrasına gerek görülmediğine karar verilmiştir (BOA, DH.MKT, 1612/65).